

„Светът на твореца“ е втората книга на Нина Андонова, където тя показва порасналите си възможности на критик в овладяването на по-големи и по-сложни жанрови форми в критиката. Книгата не изчерпва всички проблеми, които повдига сложната и многообразна творческа фигура на Ефрем Каранфилов. Но тя буди интерес преди всичко с поставянето на редица въпроси около творческия процес у критика и есеиста, които са още неизследвани. Съвременен авторката е направила прещенка на целия досегашен сложен път на този оригинален писател, спряла се е на най-интересните моменти от неговото развитие, надникнала е в стилните му особености и като цяло е представила пред читателя живия и интересен портрет на един силно привличащ вниманието ни съвременен български творец. Книгата на Нина Андонова е безспорен принос към бъдещите изследвания на литературното дело на Ефрем Каранфилов.

Ваня Бояджиева

„ФАНТАСТИКА И БЕЛЕТРИСТИКА“ от ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА

Изд. „Български писател“, 1973. 100 с.

Елка Константинова се отнася с жив интерес към проблемите както на литературната история, така и на съвременния литературен процес. Нейната монографична студия за Георги Райчев, която запълни една несъмнена празнота в изследванията, посветени на този интересен творец, разкри умението и да подходи исторически към художествените факти. Поразлична и по задачи, и като конкретна реализация е „Книга за Караславов“, издадена в съавторство с Г. Константинов. Тя осветлява ред характерни психо-биографически и идейно-художествени аспекти в творчеството на Караславов и доколкото характеризира мястото му в днешното ни литературно развитие, погрешно би могла да бъде оценена като заявка за преход от литературно-историческите към съвременните проблеми. А в същност изследователските и критически усилия на Е. Константинова са били винаги паралелни, макар и да не са докрай взаимно обусловени. Подобна широта на интересите е несъмнено положително качество, защото основно изискване за литературния историк е живото критическо чувство за художествените ценности, както е абсолютно необходимо съ-

временните художествени факти да се оценяват в разширен исторически контекст, с критерии, утвърдени от една дълголетна развойна традиция.

Критическите проявления на Е. Константинова, свързани предимно с най-новите моменти от литературния процес, свидетелствуват за завидна творческа енергия и имат разнообразен жанров смисъл. Нейният аналитико-синтетичен опит намира разгърнат израз в обзорната и проблемно-обобщителната статия, в литературния портрет. Специално трябва да отбележим интереса и към оперативните жанрове и в частност към рецензията. Докато нейните колеги, утвърдени критици, по някакво неписано правило я предоставят на младите, за Е. Константинова рецензентството очевидно не е само необходима начална степен в овладяването на критическото майсторство и в изследването на литературния процес, но и първооткривателство, в най-голяма степен свързано с рисковете на професията.

Сборникът „Фантастика и белетристика“ е първото по-цялостно представяне на авторката като литературен критик. Той обединява три проблемно-обобщителни статии, които третира интересни явления из областта на съвременната проза: научната фантастика, историческата проза и творчеството на младите белетристи, дебютирали през изминалите няколко години. Тематичното разнообразие на разглежданите факти изисква широта на интересите, стабилна теоретико-методологическа подготовка и осведоменост не само на собственото ни литературно развитие, но и на характерните тенденции и процеси в съвременните чужди литератури. Това е необходимо особено при анализа на научнофантастичната литература, която у нас прави първите си стъпки едва напоследък, под влиянието на най-новите революционни научни и технически открития, като отражение на чувствителните изменения в психиката на съвременния човек. Ако историческата проза има вече своите високи образци, по които се равнява съвременният творец, научната фантастика е жанр, който тепърва ще се развива и ще създава свой собствен еталон, свои оригинални художествени традиции. Това извежда на преден план един принципиален въпрос, който засяга не само критическите проявления на Е. Константинова, но и цялата съвременна литературнокритическа мисъл: въпроса за детайлния естетически анализ и критериите, за ценностната система, за съизмерването и степенуването на явленията.

Макар да разглежда материал, вървее разнороден както в тематично, така и в художествено отношение, книгата остава приятно впечатление със своята хомогенност, която се дължи най-вече на един-

ното изискване за ярка съвременна значимост. Актуалният смисъл на философско-етичната проблематика, модерното светотношение, съвременният патос на изобразените характери и конфликти — това са основни, принципи измерения, които авторката търси и отстоява както в анализа на творчеството на най-младите и на научната фантастика, така и в историческата проза, несъмнено по-зряла и в идеен, и в художествен смисъл. Тя твърде бегло засяга проблемите на художествената организация, на индивидуалния творчески почерк, на жанрово стиловите търсения в съвременната литература, защото се вълнува преди всичко от гражданските позиции на твореца и неговите нравствено-естетически внушения, от проблематиката и идеите в литературната творба. При такава насока на анализа е извършено необходимо последната да се постави в разширения контекст на съвременните социални и философски идеи, да се свърже с цялостния литературен климат и с обуславящите я субективно-творчески предпоставки, да се огледа в светлината на предшестващите я жанрови търсения. Това би обогатило критико-оценъчния подход с по-задълбочени литературно-естетически обобщения, за да бъде очертан отделният съвременен художествен факт като момент от цялостния процес, от общата развойна тенденция.

Такива са податките и произтичащите от тях очаквания и изисквания. Реалният резултат е твърде противоречив. Предявявайки с основание високи изисквания спрямо разглежданите автори и творби, Е. Константинова невинаги успява да удържи последователно взетата критическа насока на анализа. Трезвият поглед за действителните стойности обхваща явленията в тяхната цялостност, като обща тенденция, като обективна закономерност. Разколебането на критерия започва в съприкосновението с единичния факт; сякаш в неповторимото многообразие на конкретните художествени превъплъщения авторката изгубва усещането на съизмеримост и взаимообусловеност на общото и частното. В резултат се идва до двойственост на критерия, до разминаване между общите критически принципи и тяхната конкретна реализация в идейно-художествения анализ. Така в статията си за младите Е. Константинова напомня „да подходим внимателно и деликатно към всеки от тях. Тематичните и стилистичните им усилия заслужават специалното внимание на критиката, защото са искрени, породени от една вътрешна духовна нужда.“ Доброжелателното отношение към белетристите, дебютирали през 1971 и 1972 г., не изключва внимателното диференциране на до-

стойностите от неуспехите им и тяхното възискателно принципино коригиране. За да открие по-отчетливо положителните явления, за да степенува средните и посредствените творби (критико-оценъчният характер на статията естествено налага такава съотнасяне), тя поставя дебютантите редом с талантива белегристична смяна, която, представена от Л. Петков, Ст. Стратиев, Вл. Зарев и др., със своите категорични пристрастия към съвременната проблематика се доближава до основните тенденции на зрялата ни художествена проза. И тук в разрез с общата аналитично-оценъчна насока прозвучават неоснователно възторжени характеристики, които, откъснати от контекста, биха ни навели със своя хвалебствен приповдигнат патос на мисълта за зрели, утвърдени автори, за безспорни върхови постижения. Вярно е, че посочените автори имат вече свое място в тематично и жанрово многообразното литературно съвремие. Но рано е все още да говорим с такава категоричност за белетристичните им качества. Те несъмнено съществуват, но трябва да се оценят на дадения етап по-скоро като израз на положителен стремеж, като реална надежда за нови художествени постижения, отколкото като сигурно творческо завоевание. Предстои им дълъг път — твърде близка е асоциацията с прозиците — техни предшественици; обликът на съвременника в творбите им невинаги е пределно ясен и определен. В доброжелателното си внимание към младата литературна смяна авторката разглежда тенденцията като осъществена естетическа реалност, а това накарнява обективния естетически критерий.

Спецификата на проблемно-обобщителната статия изисква разглеждането на художествените явления да се обобщи в единна ценностна система; отделният факт да бъде оценен не сам за себе си, а в съотнасянето му с останалите. Елка Константинова правилно разграничава неуспешните опити от истинските образци на българската научнофантастична литература. Според нея научната фантастика трябва да се разглежда не като еkleктична смесица от наука и изкуство, а като израз на дълбоко проникване на науката в бита и мисленето на съвременника и произтичащите от това емоционални реакции. Жанрът се оценява от висотата на критериите, създадени от автори като Станислав Лем, Иван Ефремов, братя Стругацки, Рей Бредбъри, Айзък Азимов. Анализирайки творбите на П. Вежинов, Ат. Наковски, Ал. Геров, Л. Дилов и др., авторката търси техния смисъл в успешното разрешаване на основната дилема — техницизъм или човекознание. Но идейно-естетическите им

особености — израз на общите социални и философско-етични тенденции в съвременната литература, тя интерпретира в една обща утвърдителна насока, без да съотнася качества и недостатъци. Това накръпва обективната представа за съизмеримостта на индивидуалните творчески постижения и отразява един общ съществен недостатък на съвременната литературнокритическа мисъл. Констатацията, че младата и неукрепнала българска научнофантастична белетристика не е достигнала още равнището на класиката, също изисква по-детайлни критически доказателства. Такива може би нямаше да липсват в статията, ако творчеството на световноизвестните писатели-фантасти бе не само фон, а и реална основа за идейно-естетически съпоставки, еталон при оценката на факти, за които все още ни липсват собствени критерии.

От по-обща слабост страда и статията, посветена на историческата ни проза. В най-значителните творби, създадени през последните години на историческа тематика, въпреки разнообразието на стилови и тематични предпочитания, Е. Константинова търси едно общо свързващо начало: съвременната гледна точка при реставрацията на историческите събития, съвременното комунистическо отношение към човешката нравственост в конкретната историческа епоха. Тя и тук се насочва към образите и идеите; интересуват я концепциите, размишляват за историята. В общата картина на съвременния литературен развой историческата белетристика е едно от най-ярките и интересни явления, благодатна основа за идейно-художествени обобщения. Авторката изтъква необходимостта от ясна съвременна концепция за историческото минало, за да бъде отделено значителното от дребното и несъщественото, същността на явлениято от пикантните подробности. Положителното актуално начало в днешната историческа белетристика присъства в творбите на Е. Станев, на Г. Стоев, В. Мутафчиева, А. Гуляшки, Ст. Дичев и др., които разработват историческата тема с ясно съзнание за духовните търсения на съвременния човек. Но и тук, в общия утвърдителен план на анализа, отново виждаме залитени оценъчните граници между отделните автори и творби. Естествено е очакването образите и идеите да се разкрият в тяхната диалектическа взаимосвързаност с характерните съвременни жанрово-структурни тенденции; още повече някои от тях водят началото си тъкмо от историческия роман и свидетелствуват за формирането на една нова съвременна поетика. Реалните идеологически предпоставки, определящи една

или друга концептивна насока в днешната историческа проза, са твърде бегло засегнати — а те съдържат още една възможност да се отсени неповторимото битие на отделните творби, творческото им своеобразие и индивидуална отличителност. Общите констатации накръпват представата за обективната им стойност, за мястото и ролята им в единния литературен развой. Така романите на Е. Станев, които имат фундаментално значение във философско-естетическите търсения не само на историческата белетристика, но и на цялата съвременна литература, се оказват на едно общо равнище с романа на Ст. Дичев „Ескадронът“, който представлява интерес в собственото художествено развитие на писателя. Очевидно общите изводи за социално-етичните насоки в съвременната проза трябва да бъдат подкрепени от комплексни идейно-художествени наблюдения, които да разкрият спецификата на явленията, неповторимия им индивидуален смисъл. Тогава може би ще добият обективност и яснота и критерите.

Книгата предизвиква някои възражения заради неточните на места критически констатации. Така например авторката заявява твърде категорично за „о к о н ч а т е л н о т о (разр. м.—С. Б.) излизане на Вл. Зарев от рамките на „аз“-„повествованието и смело навлизане в работническата проблематика“. Очевидно става дума за камерността на ранните му творби. Но в текста на практика се стига до противопоставяне на монологизма като един от начините на белетристично внушение и някои аспекти на проблематиката на съвременния живот. Неточно е твърдението, че Вл. Зарев скъсал окончателно с „аз“-разказа — една форма, която очевидно твърде много му допада като изразно средство и досега. (Вж. например новелата „Процесът“ — Съвременник, 1973, кн. 1.) Нито пък е необходимо да абсолютизираме ориентацията му към работническите проблеми. Разширявайки своя поглед към света, той може задълго да остане верен на младежките пристрастия към душевния мир на интелигента, на младия ни съвременник, и да го избира за монологичен план. Прогнозите са твърде рисковано нещо. За нас е съществена надеждата, изказана от авторката, за идейно-психологическото задълбочаване на белетриста в многообразието и конфликтен съвременен свят. Тя — надеждата, която осмисля всяко творческо усилие, ни кара да се надяваме на нови плодотворни срещи и с критическото перо на Е. Константинова.

Сабина Беляева